

IZMEĐU ESKAPIZMA I NOMADOLOGIJE

Deleuze/Guattari i Hakim Bey u arkadiji Šoljanovih „Izdajice“

Lana Molvarec

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska

This paper tries to open new ways of interpretation of Antun Šoljan's *Izdajice* (1961). This text has often been presented in literary criticism as an apolitical text in the times of communist ideological imperative. My paper discusses the possibility of reading this text as a political text, starting from the position there are no apolitical texts. Strategy of permanent nomadism and resistance to institutional life of characters in the novel is interpreted through the theories of G. Deleuze and F. Guattari expressed in the text *Nomadology* and Hakim Bey's theory of temporary autonomous zones. However, *Izdajice* is the ambivalent novel – indecision between nomadism as a resistant strategy and utopian escapism is obvious but the novel ends in pessimism and failure of characters' life principles and attitudes.

UVOD - NAJAVA

Šoljanov roman *Izdajice* objavljen je 1961. godine. Tome prethode vrlo dobro poznate činjenice. Hrvatska književnost pedesetih, zahvaljujući „krugovašima“ kojima i Šoljan pripada, vrlo je rano utekla okovima socrealističke paradigme te prisilno bliskog odnosa političkih struktura i teksta te osvojila za sebe prostor umjetničke autonomije. U dosadašnjim čitanjima, tumačenjima i analizama *Izdajica* upravo je kontekstuiranje romana u navedeni „krugovaški“ okvir bio prevladavajući kut gledanja. Intencija ovoga rada jest dobronamjerno distanciranje od inzistiranja na književnopovijesnom ključu, pri čemu se ta dimenzija nikako ne ignorira, no s mišlju da je to tek početak, a ne cilj istraživanja. Nastojat će opovrgnuti uvriježeno mišljenje o apolitičnosti Šoljanovih junaka u maniri 'proze u trapericama', inzistirajući na gledištu da nema nepolitičnog književnog teksta i pokušati predstaviti ono što se do sada činilo kao eskapizam likova *Izdajica*, kao čin otpora prema institucionalnom životu općenito.

Roman *Izdajice* prečesto se tumačio u optici književnokritičke birokracije čiji je cilj što preciznije odrediti taksonomiju književne

proizvodnje, a koja oklijeva pred odlaskom u nepoznato. Tako su se reproducirale fraze o apolitičnosti, apatiji, rezignaciji, generacijskoj izgubljenosti junaka, što je legitiman i validan uvid, no predstavlja reduciranje značenjskog potencijala romana, nesvodljivoga na samo jednu paradigmu ili model.

Hrvoje Pejaković ističe „krugovaše“ kao one koji još uvijek književnost „osjećaju kao jedno od posljednjih pribježišta ugrožene individualnosti“ (u: Šoljan, 1995: 7), gledajući istu kroz mogućnost oslobođenosti od ideoloških utjecaja i time sposobnu za „mogućnost istinske ljudske komunikacije, mogućnost izricanja duboko osobnih doživljaja i iskustava“ (ibid., 7), izražavajući, pomalo naivno, vjeru u mogućnost postojanja takvoga autentičnog umjetničkog glasa, ignorirajući da je distanciranje od socijalističkoga projekta izgradnje čovjeka te više ili manje eksplicitan otpor tome također političko-ideološki stav. U takav tradicionalni pristup interpretaciji *Izdajica* valja uključiti i promatranje toga romana kao nastavka kontinuiteta hrvatske književnosti, tako Pejaković spominje „glad za tradicijom“ (u: Šoljan, 1995: 7) koja je reakcija na socijalističko zatiranje prethodeće im tradicije, ali i „ravnopravnu uključenost u tkivo europske književnost svojega vremena“ (ibid., 8), osobite anglosaksonske.

Roman *Izdajice* često se spominjao kao preteča i/ili predstavnik proze u trapericama. Nesumnjivo je da roman sadrži neke karakteristike koje A. Flaker identificira u *Prozi u trapericama* (1983) kao što su: 1. opozicija mi (klapa)-oni (institucionalno društvo), 2. upotreba kolokvijalnoga govora i žargona, 3. rezonirajući inteligentni pripovjedač, 4. bijeg iz grada u prirodu, 5. povoljan odnos prema daljoj tradiciji za razliku od one nedavne itd. No, jednako je tako točno da otpor likova *Izdajica* nije prolazni adolescentski bunt koji će nestati njihovim odrastanjem, već su oni njime egzistencijalno obilježeni, čime roman izlazi iz okvira modela.

Branimir Donat i Dalibor Cvitan rijetki su književni teoretičari i kritičari koji su ovaj roman promatrali u onome ključu koji će me prvenstveno zanimati u ovome radu, a to je antropološko-kulturološki. Tako D. Cvitan naglašava nemogućnost likova da žive u prošlosti zbog „nevjerovanja u istine“ (u: Donat (ur.), 1998: 47) te njihovu fiksiranost na svakidašnjicu i sukob s njome zbog „nevjerovanja u mogućnost izlaska iz kruga egzistencije u transcendenciju“ (ibid., 48). Donat je prvi koji je, pozivajući se na francuske sociologe marksističkoga usmjerenja, Vladimira Yankelevitcha i Henrija Lefebvrea, odmaknuo fokus sa strogo historijski situiranoga tumačenja otpora junaka *Izdajica* kao otpora socijalističkome projektu k univerzalnijem tumačenju koje naglasak stavlja na otpor prema svakidašnjici kao takvoj. „Kritika svakidašnjeg života vršila se na mnogobrojne načine tokom historije: preko filozofije i kontemplacije, preko

maštanja i umjetnosti, preko nasilne, ratničke ili političke akcije. Bijegom i bježanjem.“ (Lefebvre, prema: Donat, 65, u: Donat (ur.), 1998). Dokolica koja je prevladavajuće stanje likova u romanu ne nudi nikakva rješenja ni 'lažno oslobođenje' (Donat, 63 u: Donat (ur.), 1998), već predstavlja prostor (privremene) slobode. Vlastita egzistencija promatra se depatetizirano i u ironijskome modusu, a takve pojedince Yankelevitch opisuje ovako:

„Svuda izgnanik, uvijek na izdigu, vječno nomad, ironičar ne pronalazi mjesto gdje bi se skrasio ili razapeo svoj čador: to je apartid ili kako zbori Novalis, građanin svijeta.(...) Tako je ironičan život neprestano putovanje od okolnosti do okolnosti i od kategorije do kategorije, on nije ništa doli trenutna odrednica i trenutni epitet. Ironičar, putnik oniričkih putovanja vijek je jedan drugi, uvijek drugdje, uvijek kasniji“ (prema: Donat, 59, u: Donat (ur.), 1998).

U takvom tumačenju, odbacuje se mogućnost ostvarenja pastoralne idile, sa sigurnim i trajnim utočištem od svijeta već sretna trenutnost dokolice postaje jedino sredstvo borbe protiv svakidašnjice.

Slijedeći tragove na toj interpretacijskoj liniji, ovaj rad teorijski će se osloniti na postavke trojice suvremenih teoretičara, čiji tekstovi unatoč svojoj prividnoj historijskoj ograničenosti na određeni odsječak vremena i prostora zbog svoje metodološke fleksibilnosti, eklekticizma i heurističnosti mogu mnogo pridonijeti čitanju *Izdajica*. Riječ je o djelu *Nomadologija: Ratni stroj (Nomadology: The War Machine, 1986)* Deleuzea i Guattarija te *Privremenim autonomnim zonama (The Temporary Autonomous Zone, 1991)*, Hakima Beya. Oba teksta nagađaju o mogućnostima otpora institucionalnom sistemu zvanom Država. Može li se, uopće, djelovanjem izvan formalnih političkih struktura postići autonomija mišljenja i djelovanja bez ograničavajućeg djelovanja tih istih političkih struktura. Čak i ako se zanemari sklonost autora da totalitariziraju moć Države, i pokušavajući izbjeći izjednačavanje Politike i Države (jer je prvi pojam mnogo širi od drugog), jasno je da se mnoge predrđavne strukture i odnosi nakon njezine uspostave stavljaju pod nadzor i kontrolu državnog aparata, npr. obitelj, rad, dok su neki tek produkt Države (obrazovanje, vojska). Deleuze i Guattari državnom aparatu suprotstavljaju vojni stroj, malu grupu povezanu nestalnim, fluidnim odnosima sačinjenu od ratnika koji bi prebacivanjem na skalu nekog pretpostavljenog evolucijskog razvoja društva bili nomadi, prije uspostave sjedilačkog načina života. Primjetljivo je da Deleuze i Guattari čvrstoj strukturi Države suprotstavljaju labavu mrežu ratnika čija je najveća prednost egzistiranje izvan državnog aparata, što je omogućeno upravo neprekidnim seljenjem s jednog mjesta na drugo. Jedna od osnovnih značajki Države jest njezina težnja ovladavanja teritorijem te provođenje te težnje: označivanjem, razgraničavanjem,

neprestanim kartografiranjem, što Bey zove „teritorijalnim gangsterizmom“. Ista ideja javlja se kod Šoljana u *Uvodu u priču petu* kao apologija barbarima i njihovom slobodnom protoku kroz prostor, čime izmiču progoniteljima:

„I dok bi nekoć vojske barbara dogalopirale u divljem neredu, u divnom neredu, paleći osamljene zamke, raspršujući začahurena plemena starosjedilaca, sijajući krivošijama posljednje odvjete ishlapljenih porodica, danas armije na pokretnim tvrđavama, s kompliciranim razgranatim čeličnim mrežama, upotrebljavajući iskustva stoljeća, sustavno pretražuju mračnije podzemne kanale da bi dotukli i posljednjeg barbara koji se od osvajača pretvorio u bjegunca. Ima još nade da je poneki utekao i da je živ i da, premještajući se brzo s mjesta na mjesto, uspijeva i dalje izmicati, ali nemojte se u to previše pouzdavati. On je već slab i iscrpljen i umoran, rane mu ne zacjeljuju i neće više daleko. (...) Zar nismo donijeli bezbroj zakona protiv skitnje, zar parlamenti ne progone klošare, zar svaki hobo nije izvan zakona? Zar nismo krajolik isparcelirali međama, svijest isprekrižali granicama?“ (Šoljan, 1995: 144).

Kao što je vidljivo i kod Deleuzea i Guattarija i kod Beya i kod Šoljana, riječ je o vrlo nedefiniranom i apstraktnom viđenju hiperstrukture koja ima neprestanu potrebu za gutanjem još neosvojenog, čime neprestano izmicanje postaje gotovo paranoična potreba. *Uvod u priču osmu* stoga funkcionira kao manifest paranoičnog nomadizma. Kretanje, tj. uzmicanje progoniteljima postaje jedina životna funkcija, poput ovisnosti kojoj je sve podređeno. No, za razliku od Deleuzea i Guattarija i Beya koji optimistično gledaju na uspješan ishod otpora, Šoljan je pesimist, inzistira na njemu, ali vjeruje u konačan poraz. Ako je linija životnog puta likova *Izdajica* u konačnici tragična i uzaludna, izolirane sekvence toga životnog puta uspješan su otpor privremenih autonomnih zona. Taj ključan pojam Beyove teorije je „poput ustanka koji ne stupa u borbu s Državom izravno, poput gerilske operacije koja oslobađa područje (prostora, vremena, imaginacije), a potom se rasplinjuje da bi se nanovo formirao (re-formirao) drugdje/drugi put, prije nego ga Država uspije ugušiti. Kako je Država primarno zaokupljena Simulacijom, a ne zbiljom, TAZ može potajno 'zaposjesti' ova područja i nastaviti sa svojim prazničnim nakanama na neko vrijeme relativno na miru.“ (Bay, 2003: 17)

Dakle, alternativa Državi nije ni u eskapizmu ni u revoluciji. Riječ je o osiguravanju prostora u kojem se može neko vrijeme, privremeno vrijeme, živjeti sadašnjost, bez velikih historijskih događaja, bez obzira na prošlost i na budućnost. Njezina bit jest privremenost i prolaznost, odbijanje Vječnosti i Historije. U prvoj priči, *Vrt slavuja*, Mogor, Čuk i Beba skvotiraju napuštenu, zapuštenu kuću i prepuštaju se životu „bez događaja“

ispunjenim pijanstvom, slikanjem, kartanjem, lutanjem gradom, smijehom, prijateljstvom. Posvemašnja antiutilitarnost i prazničnost prožima njihovo ponašanje i djelovanje, te subverzivno djeluje na službene strukture jer leži izvan dosega tzv. 'profanog vremena' – „mjernog štapa Države i Povijesti“ (Bay, 2003: 21). Igra kao ideal, klaun kao simbol, smijeh kao sloboda, zabava kao otvoreno polje „jer nije propisana; može biti isplanirana, no sve dok se ne dogodi ona nije uspjela“ (Bay, 2003: 23).

U taj privremeno savršeni svijet razdor unosi Mogorova veza s Njemicom Gretom koja ga navodi da se pita koliko je moguće ignorirati prošlost i koliko je prošlost opterećujuća. Sjećanje na nedavni Drugi svjetski rat i stradanje vlastite obitelji dovode do povratka Velike Historije u priču. I kao što je njihov ples simbol apsolutnog prepuštanja, stapanja i razumijevanja, tako je sjećanje na prošlost, nacionalni stereotipi i iracionalna mržnja dovela do razdora i njihovog konačnog rastanka, a time je i došao kraj privremenom utočištu i vrijeme je za ponovni pokret do sljedećeg logornog mjesta. Sukobi se ne razrješavaju, već se odbija sudjelovati u Velikim rješenjima i Velikim odlukama te se naprosto odlazi.

Bitna karakteristika književnih junaka *Izdajica* jest osjećaj tribalizma. U romanu gotovo i nema života likova izvan grupe, ako se na rijetkim mjestima on kao takav i javlja, prožet je pitanjima o Nama, promjeni među Nama, Nama u prošlosti za razliku od Nas u sadašnjosti i sl. Postavlja se pitanje tko su to Mi i što ih definira. Nesumnjivo je da iz same učestale uporabe zamjenice 'mi' proizlazi zaključak da postoji izrazit osjećaj kolektivnog identiteta zbog kojeg je moguće različite individue stavljati pod zajednički nazivnik. Oni nisu povezani rodbinskim, etničkim ili nacionalnim vezama; njihovo zajedništvo proizlazi iz privrženosti određenom načinu života koji ih izdvaja, čini drugačijima od većine populacije, ali i međusobno povezuje. Za život u privremenoj autonomnoj zoni, tj. psihički nomadizam, važan je aspekt odbijanja. Šoljanovi likovi odbijaju isprva život u dijadi, život u paru, romantičnu ljubav, kasnije nukleusnu obitelj. Kao što i H. Bey ističe, nukleusna obitelj rezultat je neolitske revolucije i prelaska na sjedilački način života. U paleolitskim kulturama osnovna jedinica jest lovačko/sakupljačka nomadska ili polu-nomadska grupa (Bay, 2003: 20), koja je oslobođena vertikalnog odnosa moći, „nije dio šire hijerarhije, već je prije dio horizontalnog uzorka običaja, duhovnih afiniteta, itd“ (Bay, 2003: 21). Nadalje, odbijaju utilitarnost svakodnevnoga života: zaposlenje, boravak na istome mjestu, svrsishodnu upotrebu vremena. To su „psihički putnici koje pokreće želja ili radoznalost, luralice plitke lojalnosti (zapravo neloyalne „europskom projektu“), (op.a. u kontekstu Šoljana, neloyalne socijalističkom projektu ili uopće bilo kojem Projektu), nevezane ni za kakvo posebno mjesto i vrijeme,

u potrazi za različitostima i avanturama...“ (Bay, 2003, 23). Među njih spadaju „umjetnici, intelektualci X-te klase, radnici migranti, izbjeglice, beskućnici, turisti, kultura kamp kućica i pokretnih domova...“ (Bay 2003: 23/24).

No, jedna vrsta lojalnosti ipak je jako bitna, koju Bay u svojim postavkama uopće ne problematizira, a to je lojalnost grupi, osjećaj solidarnosti i opasnost od moguće izdaje nekog člana grupe, čime nestaje očaravajuća lakoća i fluidnost takvog oblika zajednice, a javlja se strah i obrambeni mehanizmi koji tako nešto nastoje spriječiti, čime se ponovno upada u zamku mehanizama okoštalih, krutih institucija koji su se nastojali izbjeći. Za to su ilustrativne treća i četvrta priča. U trećoj priči, *Izdajice*, jedan član grupe, Beba, prijeti solidarnosti grupe svojom težnjom za izdajom ideala na kojima je grupa zasnovana, i to prodorom u romantičnu dijadu Vera-Pierre. Moral grupe, tj. preostala dva člana, može to ocijeniti kao izdaju te željtu za povratkom na odbačene vrijednosti. No, Beba, kao nečista savjest, postavlja pitanje mogu li se te, tako olako odbačene vrijednosti tako jednostavno eliminirati:

„Ne, nije to ljubav, ili bar ne samo ljubav; čini mi se da je to nešto više, nedostupnije...kao traženje neke prisnosti i topline koja je sakrivena u posve drugim stvarima, ne u onima gdje je obično tražimo...To je drukčije, puno dublje i ozbiljnije nego ono što smo mi valjda uvijek htjeli: izdvojiti se, držati se čvrsto zajedno na bazi ono malo nekih vrijednosti u koje čovjek još može vjerovati, i sve što nije naše proglasiti nevažnim!...“ (Šoljan, 1995: 113)

Zašto Mogor i Ćuk reagiraju tako obrambeno i zašto ističu upravo Bebinu moguću izdaju kao izrazito nepoželjnu? U tribalističkoj koncepciji zajedništva i solidarnosti, žena je središte identiteta, identitetski stup zajednice; cijela zajednica dobiva epitet časne ili nečasne ovisno o ženinu ponašanju, a to je moguće upravo zbog uzajamnosti članova grupe i određivanju vlastita identiteta u odnosu na druge identitete. Riječ je o složenoj međuigri, koja djeluje u oba pravca:

„I nema te. Potpuno si u pravu. Nema te. Mjehur od sapunice. Ni mene nema. Ni Bebe nema kad se pravo uzme – što mi znamo tko je ona? Ali mi smo ovdje, nas ima, mi smo sadržani u nama svima, u svakom od nas. I ti i ja i Beba i drugi. Mi određujemo što je svaki od nas pojedinačno.“ (Ibid, 104)

Svaki je pojedinac važan, ali je Beba središte koje ih povezuje: „Ona, koja je bila središte, bit će prva koja će nas napustiti, i to u ime nečega što ne postoji.“ (ibid, 104). Šoljan izvanredno pronicavo razotkriva naličje privida potpunog pomanjkanja stege u grupi oblikovanoj na već navedenim načelima. Potreba za grupnom kohezijom, težnja k zatvaranju i skepsa

prema strancima, tj. Drugom kao uljezu, koji prijeti razoriti postojeći poredak na kraju se obnavlja i u grupama koje su nastale upravo na otporu institucijama ili drugim grupama koje djeluju na tim principima. I to je paradoks na koji *Izdajice* ukazuju, a koji H.Bey i Deleuze i Guattari ne spominju. Najbolji primjer sumnjičava odnosa prema Drugome jest Mogorov odnos prema Pierru. On označava Pierrovo nečisto, miješano podrijetlo, njegove namjere da se uklopi, asimilira, pronade domovinu i ljude koji će ga prihvatiti, kao nešto zazorno, prema čemu treba gajiti oprez i distancu jer bi se mogao infiltrirati među Nas. Njegovim odlaskom iz mjesta opasnost je privremeno uklonjena:

„Nismo govorili ni riječi već smo se samo zlurado cerili, osjećajući svoju pobjedu i uživajući svoju superiornost, opet, kao nekada. Naša su lica govorila da je sve kao i prije, da se ništa nije promijenilo, i da se tezulja vratila u prirodni položaj nakon trenutnog poremećaja uzrokovanih našom nepažnjom. Pierre, stranac i cirkusant, stajao je na prozoru vagona (cirkuskog vagona) koji ga je vodio na njegovo pravo mjesto. A mi, jedini pravi narod, jedini rođaci u svijetu od karata, stajali smo na peronu na koji će doći još mnogi vlakovi i s kojeg će još mnogi vlakovi krenuti.“ (Šoljan, 1995: 109)

U odnosu nomada prema Drugima ilustrativan je slučaj iz Četvrte priče, *Treća momčad*, u kojoj Mogor i Ćuk na svojim lutanjima igrom slučaja dospiju u zabačeno istarsko selo u kojem se održava seoska svečanost. Njih dvojica nomada, litalica i skitnica gaje izvjesni prezir, ali u isti tren i divljenje prema tom sjedilačkom narodu, koji kada se i zabavlja to čini oprezno, umjereno i staloženo. I oni imaju svoje rituale zajedništva i solidarnosti, a jedan od njih je penjanje po stupu do vrha i dosezanje praseta koje stoji na vrhu. Izvjesna zavist prema njihovom mirnom načinu života i iznenadna, iako kratkotrajna želja da bude kao i oni, natjera Mogora da se okuša u navedenom ritualu. U zadnji tren, prije dosezanja vrha, svjesno odustaje jer postaje svjestan da bi na taj način utjelovio kolektivne ideale i ojačao kolektivni identitet onih od kojih bježi. A ni njima zacijelo ne bi bilo drago da je autsajder heroj kojega se slavi na svetkovini njihova sela i zajednice. Mogorovim odustajanjem je paralelizam njihov svjetova očuvan.

Često se u književnoj kritici nagađalo nastoji li Šoljan stvoriti izoliranu arkadiju koja bi poslužila kao sklonište izgubljenim pojedincima pred nesklonim svijetom u pokušaju rekonstrukcije zlatnoga doba. No, imavši u vidu pripovjedačku strategiju i intenciju, čini se da je sama ideja arkadije, tj. ideja o uspješnom uspostavljanju iste, u romanu ironizirana, iskorištena kao zgodna prilika za poigravanje s književno – filozofskom tradicijom Arkadije, Dubrave, Sretnog grada ili Grada sunca te čija je funkcija u

romanu prikazati njezino izjalovljenje. U priči sedmoj, *Poljubac za tratinčicu*, Mogoru se Arkadija pojavljuje neočekivano, u kršu, kao livada puna tratinčica, u društvu djevojčice Tikice, kao kontrapunktni kraj nakon razočaranja u bivše suplemenike, sada uredne konformističke građane. Artificijelna konstruiranost, upotreba stereotipa, pa čak i kiča u opisivanju, te u fabulativnom smislu nemotivirano pojavljivanje ukazuju da se radi o svojevrsnom mentalnom eksperimentu, ispitivanju mogućnosti, nagovještenom uvodom iz prvoga izdanja *Izdajica, Drugu inženjeru*:

„Zato sam i konstruirao ove okolnosti, stavio ih kao pokusne kuniće u pogodnu i naklonu sredinu, da bi eksperimentom došao do nekakvog, makar donekle naučnog rješenja (...) Pokušao sam im pružiti sve ono što nemaju; po uzoru na stare pisce načinio sam im Arkadiju, kakvu oni sebi nikada ne bi mogli stvoriti, i u njoj odgodio čistu kulturu rijetkog današnjeg čovjeka, (...). Ja tim svojim šticenicama dajem šansu, kakvu im priroda nikada nije pružila.“ (Šoljan, prema: Donat (ur.), 1998: 207).

Koje su posljedice toga eksperimenta? Iz, samosvjesnim autorovim postupkom stvorene Arkadije se bježi, odlazi dalje, čime se naglašava nemogućnost njezina postojanja ili opstanka te potvrđuje mobilnost, nemir, te posvemašnja posvećenost ili osuđenost na sadašnjost i privremenost.

„Dopratio sam Tikicu do kuće, pomilovao je po kosi i poslao je da doručkuje, a ja sam još neko vrijeme stajao na suncu, žmirkajući, a onda sam pošao svojim putem, prema željezničkoj postaji, desetak minuta hoda odavde, da se raspitam kad idu vlakova za dalje.“ (ibid; 201)

U priči osmoj, *Rodendan*, ispituje se mogućnost insularizma, tj. „mogućnosti otoka“ (Houellebecq) kao utočišta od svijeta. No, i taj pokušaj završava ponovnim kretanjem na put, ovaj put brodom. Ne postoji mjesto na kojem se možemo sakriti od svijeta, eskapizam nije opcija, ne postoji sretno mjesto, ne postoji sretno vrijeme, već samo sretni trenutci, do ponovnog kretanja kao jedinog čina koji ne vodi u neslobodu, ali ni ne daju iluziju mogućnosti slobode koja se može osigurati zauvijek.

Naposljetku, može se postaviti pitanje iznevjerava li roman ili pak afirmira nomadističku koncepciju? Je li riječ o prisiljenom nomadizmu jer za drugo rješenje im nedostaje snage, sposobnosti ili smisla? Je li možda njihova kapitulacija iznuđena ili je pak željena? U Bebinom pismu Mogoru, u posljednjoj priči, čitateljima je jasno da se pleme raspalo: žive urednim građanskim životima ili su zapeli u alkoholizmu i depresiji. Još jedino Mogor, pomalo patetično, nije izdao izdajstvo institucionalnog života. I on, poput usamljenog jahača u sumrak, kreće novim putovima, možda će i osnovati neko novo pleme. Taj završni, pomalo i romantičarski idealizam može nas zavesti da se cinično postmodernistički zapitamo postoji li danas Mogor i njegovo pleme koje zabavom, praznikom i užitkom privremenosti

pružaju otpor Državi? Problem nastaje kada shvatimo da je današnja službena ideologija Društva Spektakla upravo propagiranje zabave i hedonizma u jednom hiperkonzumerističkom diskursu utjelovljenom u paroli *You gotta fight for your right to party*. Nije li time kapital, sada oslobođen stega državne kontrole ili premrežen s njome, izvršio još jednu svoju hegemoniju, usisavši i taj oblik mogućeg otpora u sebe i nije li time Država, ironično, izgubila šansu da možda ovaj put odigra ulogu historijskog pozitivca?

Literatura

Primarna literatura

Šoljan. Antun. 1995. Izdajnice, u: Molitva na šetalištu. Zagreb: Mozaik knjiga.

Sekundarna literatura

Bay. Hakim. 2003. Privremene autonomne zone i drugi tekstovi. Zagreb: Jesenski i Turk.

Deleuze. Gilles i Guattari. Félix. 1986. Nomadology: The War Machine. Minneapolis: Semiotext(e).

Donat. Branimir. 1993. Bogatstvo vrta. Zagreb: Durieux/Nakladni zavod MH/Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Donat. Branimir. (ur). 1998. Književna kritika o Antunu Šoljanu. Zagreb: Dora Krupićeva.

Flaker. Aleksandar. 1983. Proza u trapericama. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.